

**МУЛОҲИЗАҲОИ
ГУЛНАЗАР ДАР БОРАИ
НАЗАРИЯИ ШЕЪР**

Мирсаидов Манишвар Мирсаидович, унвонҷӯи
кафедраи адабиёти муосири тоҷик, сармутахассиси
Маркази иттилоотӣ- ва таҳлили МДТ «ДДХ ба номи
академик Б. Гафуров» (Хуҷанд, Тоҷикистон)

**РАЗМЫШЛЕНИЯ
ГУЛНАЗАР О ТЕОРИИ
ПОЭЗИИ**

Мирсаидов Манишвар Мирсаидович,
соискатель кафедры современной таджикской
литературы, главный специалист Информационного-
аналитического центра ГОУ «ХГУ имени академика
Б. Гафурова» (Худжанд, Таджикистан)

**GULNAZAR'S
REFLECTIONS ON THE
THEORY OF POETRY**

Mirsaidov Manishvar Mirsaidovich, applicant of the
department of modern Tajik Literature under the SEI
«KhSU named after academician B. Gafurov» (Khujand,
Tajikistan), **e-mail:** manishvar96@mail.ru

Фаъолияти Шоири халқии Тоҷикистон Гулназар Келдӣ ҷамчун мунаққиди адабӣ баррасӣ шудааст. Қайд шудааст, ки фаъолияти адабии шоир ҷамчун ноқиди сухан якчанд самтҳоро дар бар мегирад: тақризҳо ба китобу маҷмуаҳои шоирону нависандагон ва осори тарҷумашуда, мақолаву очеркҳо дар бораи чехраҳои адабӣ; мақолаҳо дар бораи чараёни адабии давр; дар бораи шеърӯ шоирӣ, назарияи каломӣ мавзун ва навгонҳои адабиёти ҷавзаӣ форсизабон дар охири қарни XIX, XX ва ибтидои асри XXI; ишораҳои андешаҳои ноқидона дар ёддошту хотираҳо, нешгуфторҳо ба китобҳои шоирони ҷавон ва дар мусоҳибаҳо, китобу алоҳида дар бораи шахсияту эҷодиёти устодони сухан Қутбӣ Киром ва Лоиқ Шералӣ. Назари интиқодонаи Гулназар, ки дар китоби ӯ «Растохези сухан» гирд омадааст, мавриди таҳлили муфасссал қарор гирифта, дар он ӯ назари ҳеиро оид ба эҷодиёти Муъмин Қаноат, Аминҷон Шукӯҳӣ, Гаффор Мирзо, Қутбӣ Киром, Лоиқ Шералӣ, Бозор Собир, Ҳабибулло Файзулло, Гулрухсор, инчунин шоирони эронӣ Нимо Юшич, Нодири Нодирпур, Ҳушанги Соя, Ахавони Солис, Аҳмади Шомлу, Фуруғи Фаррухзод, Сухробӣ Сипехрӣ ва дигарон баён намудааст. Хулоса шудааст, ки Гулназар дар осори ба нақди адабӣ бахшидушудааш ҷамчун донандаи соҳибназари макотибу равияҳои адабӣ муаррифӣ шуда, мероси ӯ дар таърихи нақди адабии 60 соли охири рушди адабиёти муосири тоҷик мақоми хосаеро соҳиб гардидааст.

Калидвожаҳо: таърихи нақди адабӣ, Гулназар, шеър, назарияи шеър, Лоиқ Шералӣ, Муъмин Қаноат, Қутбӣ Киром

Рассматривается деятельность народного поэта Таджикистана Гулназара Келди в качестве литературного критика. Отмечается, что литературная деятельность поэта в роли критика распространяется на несколько направлений. Это рецензии на книги и сборники произведений литераторов и на переводную литературу, статьи и очерки о литературных деятелях, статьи о литературных течениях современной эпохи, о поэзии, по теории стиха и о литературном новаторстве сочинителей персоязычного ареала конца XIX, XX и начала XXI вв., а также критические заметки и мнения, высказанные в воспоминаниях, в предисловиях к сборникам стихов молодых поэтов и в интервью, отдельные книги, посвященные личности и творчеству мастеров слова Кутби Киром и Лоика Шерали. Обстоятельно проанализированы критические воззрения Гулназара, изложенные им в книге «Растохези сухан» («Воскрешение слова»), где он излагает своё видение творчества Мумина Каноата, Аманджона Шукухи,

Гаффора Мирзо, Кутби Киром, Лоик Шерали, Бозора Собира, Хабибулло Файзулло, Гулрухсор, а также иранских поэтов Нимо Юшиджа, Нодира Нодирпура, Хушанга Соя, Ахавона Солиса, Ахмада Шомлу, Фуруга Фаррухзода, Сухроба Сипехри и других. Сделан вывод, что Гулназар в произведениях, относящихся к литературной критике, предстаёт как прекрасный знаток литературных школ и направлений и его критическое наследие занимает особое место в истории последних 60 лет развития современной таджикской литературы.

Ключевые слова: история литературной критики, Гулназар, поэзия, теория стиха, Лоик Шерали, Мумин Каноат, Кутби Киром

The article dwells on the people's poet of Tajikistan Gulnazar Keldi's activities as a literary critic. It is underscored that the poet's literary activity as a critic extends to several streamlines. These are reviews of books and collections of works by writers and translated literature, articles and essays concerned with literary figures, literary trends of the modern era, poetry, the theory of verse and literary innovation of writers of the Persian-speaking area referring to the late 19th, 20th and early 21st centuries as well as critical notes and opinions in memoirs, in prefaces to collections of poetry by young poets and in interviews, separate books devoted to the personality and work of word masters Qutbi Kirom and Loiқ Sherali. Gulnazar's critical views set out by himself in the book entitled as "Rastokhezi Sukhan" ("Resurrection of the Word"), where he sets out his vision of the literary productions belonging to the pen of the following men-of-letters, they are: Mumin Qanoat, Aminjon Shukuhi, Gaffor Mirzo, Qutbi Kirom, Loiқ Sherali, Bozor Sobir, Habibullo Fayzullo, Gulrukhsor, as well as Iranian ones Nimo Yushij, Nodir Nodirpur, Hushang Soy, Akhavon Solis, Ahmad Shomlu, Furugh Farrukhzod, Suhrob Sipehri and others. It is concluded that Gulnazar appears as an excellent expert on literary tenets and movements, and his critical heritage occupies a special place in the literary productions related to literary criticism appertaining to the history of the last 60-ies of the development of modern Tajik literature.

Keywords: history of literary critic, Gulnazar, poetry, theory of verse, Loiқ Sherali, Mumin Qanoat, Qutbi Kirom

Шоири халкии Тоҷикистон Гулназар Келдӣ дар ҷомеаи адабию фарҳангии кишвар на танҳо ҳамчун шоиру нависанда, тарҷумону драматург, балки ба ҳайси мунаққид шинохта шудааст. Аҳли адаб бо нахустин тақризу мақолаҳои адабии ӯ ҳанӯз аз солҳои 60-уми асри XX ошной ҳосил намуда, Гулназарро ҳамчун ноқиди сухан шинохтаанд.

Фаъолияти адабии ин суханварро чунин дастабандӣ намудан мумкин аст:

1. Тақризҳо ба китобу маҷмуаҳои шоирону нависандагон, осори аз забонҳои гуногун ба забони тоҷикӣ тарҷумашуда, мақолаҳо оид ба асарҳои сахнаӣ;

2. Мақолаву очеркҳо дар бораи ҷеҳраҳои адабӣ;

3. Мақолаҳо дар бораи ҷараёни адабии давр;

4. Мақолаҳо дар бораи шеърӯ шоирӣ, назарияи каломӣ мавзун ва навгонии адабиёти ҳавзаи форсидагон дар охири қарни XIX, садаи XX ва ибтидои асри XXI;

5. Ишораҳои андешаҳои ноқидона дар ёддошту хотираҳо, мусоҳибаҳо, пешгуфторҳо ба китобҳои шоирони ҷавон.

6. Китобу рисолаҳои алоҳида дар бораи шахсияту эҷодиёти устодони сухан Кутбӣ Киром («Кутбии кутби сухан») ва Лоик Шералӣ («Лоик чун Лоик»).

Дар мақолаи ҳозир мо асосан андешаҳои Гулназарро доир ба назарияи шеър ва каломӣ волову расои шоирона баррасӣ хоҳем кард.

Бояд ёдовар шуд, ки як бахши умдаи навиштаҳои адиб дар бораи назарияи шеър ва симоҳои равшани адабӣ дар китоби ӯ «Растохези сухан» фароҳам омадаанд. Муаллифи сарсухани ин китоб, адабиётшинос Атахон Сайфуллоев дар хусуси мундариҷаву муҳтавои он чунин таъкид доштааст: «Китоби «Растохези сухан» симои дурахшони Гулназарро ба сифати мунаққид ва адабиётшиноси бориқбин, публитсисти шуълавар ва рӯзноманигори андешапарвар низ нишон медиҳад. Ин чакидаҳои қалами Гулназар муаллифро ба чомеаи Тоҷикистон ҳамчун донишманди зақӣ, муҳаққиқи тавоно, нависандаи хушбаён, мусоҳиби меҳрубон ва кунҷков муаррифӣ менамоянд. Чун китобро ба даст мегирад ва нахустин мақоларо меҳонед, вайро дигар аз худ дур андохтан намехоҳед. Усули муҳокимаронии муаллиф чунон ҷаззоб аст, ки шуморо мафтун мекунад ва онро ҳамчун асари хуби бадеӣ пайваста мутолиа менамояд» [3, 3].

Нахустин навиштаи ин асар «Вожаҳоро бояд шуст...» Гулназарро ҳамчун донандаи ҳақиқии назарияи шеъру сухан муаррифӣ менамояд. Ӯ бо як нигоҳи иҷмолӣ, бо як қаламсайр аз маҳорату истеъдоди суханварони қадиму ҷадиди адабиёти паҳновари тоҷику форс ёдовар шуда, заминаҳои дар ҳар давра замон такмилу тозагӣ пазируфтани каломи шоиронаро мавриди баррасӣ қарор медиҳад. Ба андешаи ӯ дар ҳар марҳалаи таърихӣ шеър ба василаи суханварони бузургу соҳиббикдор ғанову тозагӣ дармеёбад. Муаллиф ин мавзӯро дар мисоли таҷаддудпазирии шеъри Эрони оғози қарни XX баррасӣ намуда, таъкид медорад, ки сарчашмаи бозсозиву навігӣи шоирони Эрони ин аҳд адабиёти Аврупо набуда, балки таъсири мактаби сабки ҳиндӣи Мирзо Абдулқодири Бедил аст. Дар ин маврид ӯ даҳҳо калимаи мураккаб, ибораву таркибҳои ноби бедилонро намуна оварда, ба ҳаллоқияти Абулмаонӣ арҷ мегузорад: «Ба ашъ, ба ҳолати мавриди тасвир шоирона нигаристан, барои ҳар вожа, ҳар ибора, ҳар таркиб фазои зебои шоирона фароҳам овардан аз дастовардҳои қаламкашони эронист ва ин ҳама аз сабки ҳиндӣ ва мактаби Бедил ёд меорад. Ҳақ ба ҷониби Ҳасани Ҳусайнист, ки дар китоби «Бедил, Сипехрӣ ва сабки ҳиндӣ»-и хеш менависад: «Метавон гуфт, иёри ҳаллоқият куллан дар шеъри ҳиндӣ болотар аз дигар сабкҳои шеъри форсист» [3, 19].

Гулназар мутмаин аст, ки он ҳама тозапардозиву тозагӣи шоирони эронӣ, монанди Нимо Юшич, Маҳдӣ Ахавони Солис, Аҳмади Шомлу, Ҳушанги Ибтиҳоч, Нодири Нодирпур, Фурӯғи Фаррухзод, Сухробӣ Сипехрӣ ва дигарон реша ба адабиёти беш аз ҳазорсолаи мо дорад. Он чи ки мо ба унвони тозапардозиву ҳисомезӣ ва нақши руёву ҳаёл дар шеъри ин суханварон мешиносем, сарчашма ба шеъри шоирони номвар, амсоли Ҳофизу Бедилу дигарон ва ба муноҷоту хитобаҳои сӯфиён, чун Боязиди Бастомиву Бобо Тоҳири Урён доранд.

Ба андешаи Гулназар дар адабиёти халқҳои гуногуни олам мавқеи чехраҳои алоҳидаи адабӣ бузург аст. Ӯ дар ин маврид аз ибтикороти бунёдгзори адабиёти рус А.С.Пушкин, шоири инқилобӣ В.В.Маяковский, шоири муборизу озодихоҳи халқи Чили Пабло Неруда ёдрас шуда, таъкид менамояд, ки ин суханварон бо шеъри ҷонпарвари хеш, бо шеъре, ки руҳи башариятро дар худ метапид, шуҳрати ҷаҳонӣ ёфтанд.

Мунаққид зимни афкори адабии худ ғановати адабиёти классикиро бо харобии мазмуну муҳтавои адабиёти солҳои 20-30-юми асри XX, инчунин, пешрафтҳои хунарии суханварони Эрони нимаи дуҷуми ҳамин қарнро бо «хушкгӯӣ»-и воқеанигории шоирони тоҷик муқоиса менамояд. Гулназар барои тасдиқи андешаҳои худ аз бузургтарин шоирон мисолҳо меоварад: «дар Эрон шеърҳои худӣ Нодирпур, шеъри Ахавони Солис, Фурӯғи Фаррухзод, Аҳмади Шомлу, Сухробӣ Сипехрӣ, Манучехри Оташӣ, Ҳушанги Соя, Исмоили Ҳӯй ва даҳҳо тани дигар ба пояҳои баландтари сифатӣ расиданд, рушду камол ёфтанд ва дар назми Эрон инқилоби воқеӣ ба амал оварданд. Вақте ки дӯстони мо сарҳади

имконоти забонро густариш медоданд, аз вожаҳои гуфтугӯй ва «ғайришеърӣ» фаровон истифода мекарданд, забони имрӯзии шеърро ба вучуд меоварданд, вазну қолабҳои суннатиро эҷодкорона мешикастанд, ҳатто шеърҳои оличаноби лаҳҷавӣ мегуфтанд (ба мисли «Парӣ»-и Аҳмади Шомлу), шоирони мо бештар ба қафо менигаристанд, забони шеъри худро аз хазинаи назми гузаштагон мечустанд, ибораҳои қолабҳои корхӯрдаи муваққатан фаромӯшударо ба кор мегирифтанд. Ин ҷо, албатта, сабабе ҳаст. Назми баъдиинқилобии тоҷик аз лиҳози забон ва пиرويшу ороиш он қадар ҳакир гардида буд, ки ҳатто ба ӯшидани либоси афсурдаи пешина эҳтиёҷи дардмандона дошт» [3, 23].

Масъалаи дигаре, ки мунаққид бо таъя ба дарунмояи шеъри ба истилоҳ «тоҷикӣ»-ву «эронӣ» баррасӣ менамояд, ҷойгоҳи муҳиту ҷазои иҷтимоӣ ва фарҳанги милливу мардумӣ дар батни шеър аст. Дар ин ҷо низ, чун дар китоби «Лоикӣ чун Лоикӣ» Гулназар устод Лоикро меъёру маҳаки шеъри тоҷикии баъди солҳои 60-уми асри XX, албатта, баробар ба эҳтирому ёдкарди ашъори Аминҷон Шукӯҳӣ, Ғаффор Мирзо, Муъмин Қаноат, Қутбӣ Киром, Мастон Шералӣ, Ҳабибулло Ғайзулло, Шохмузаффар Ёдгорӣ, Ғоиб Сафарзода, Баҳром Фирӯз, Бозор Собир, Гулруҳсор ва дигарон қарор медиҳад ва бо овардани чанд намуна аз ашъори ӯ аз руҳи тоза пайдо кардани ғазалу рубоиву дубайтӣ ёдрас мешавад.

Афкори нокидонаи Гулназар ва ишораҳои зиёди ӯ собит месозанд, ки бо осори адабпажӯҳони ватанӣ, ба мисли Муҳаммадҷон Шакурии Бухорӣ, Худой Шариф, Абдулманнони Насриддин, Қурбон Восеъ ва дигар муҳаққиқони эронӣ, баҳусус, осори муҳаққиқони шеъри давраи нав, монанди Ризо Бароҳанӣ, Муҳаммадризо Шафеии Кандканӣ, Ҳасани Ҳусайнӣ, Алиризои Қазва, Муаззамаи Иқболӣ (Аъзам), Хусрави Фаршедвард ва таълифоти назарияпардозони русу аврупоӣ Виктор Шкловский, Уолтер Аллени ва дигарон амиқу ҳамаҷиҳата огоҳ аст.

Аз «Растохези сухан» бо андешаҳои муаллиф дар мавриди таърифи шеъру рукнҳои он, аз қабилӣ калима, ибора, таркиб, тасвир, вазн ва санъат, ҳунари шоирӣ, нақди ашъори шоирони алоҳида, шеъри сафед, нақду наққодӣ, муқоисаи шеъри ду замон аз нигоҳи ин адиб ва шеваҳои ҳоси наққодии ӯ метавон ошно шуд.

Таърифу маънидоди шеър. Нахустин матлаб ин аст, ки Гулназар дар мақолаҳои хеш ба шеър таърифҳои ҷолибе дода, худро ба хонандагон ҳамчун донандаи назарияи шеър муаррифӣ сохтааст. Аз назари ӯ шеър танҳо баёни мавзӯ ва ё ибрази ягон мақсаду маром набуда, балки санъати волову нафиса мебошад ва бояд камолоти сухан ва ҳунар нишонди аслии он бошад. Ба андешаи Гулназар қолаби маҳками шеър, вусъати мазмуну моҳияти сухан, ҳунар ва эҳсос, ки ҷавҳари шеъри сара мебошанд, бояд дар ҳар як офаридаи бадеиву адабии суханварон хувайдо гардад. Соҳиби «Растохези сухан» дар мақолаҳои худ шартӣ асосии суханвариро эҷоду баёни шеъри асил ва каломӣ шоиронаи дорои тарҳу сохтор ва мазмунӣ мушаххас дониста, ёдрас мешавад, ки чунин шеърҳоро гуяндагони онҳо умри ҷовидонӣ хоҳанд дошт.

Гулназар ба ин назар аст, ки танҳо шоири муқтадир метавонад бо маънисозиву тасвирҳои рангин ба ин ё он зухуроти одӣ зиндагӣ ҳулосаи амиқӣ фалсафӣ бахшад ва хонандаро ба андешаи водор созад [3, 195]. Ӯ дарунмояро дар шеър рукни муҳим медонад ва бо истеъдоду эҳсоси шоирона ороста гардидани каломро камолӣ ҳунар мешуморад.

Рукнҳои шеър. Масъалаи дигаре, ки Гулназар дар мавриди он андешаварзӣ намудааст, шеър ва рукнҳои он, ба монанди калима, ибора, таркиб, тасвир, вазн ва, ниҳоят, санъати шоирӣ мебошад. Ӯ доир ба нақши калима дар шеър мулоҳизаронӣ карда, қорбурди дурусти онро дар шеър бисёр муҳим ба қалам меорад. Аз назари ӯ бояд калимаҳои мавриди истифодаи суханвар аз маъноӣ луғавӣ худ берун оянд ва калима дорои рангу бўю таъму сурат бошад. Нодуруст ва ё бемавҷе истифода намудани калима аз ҷониби

гӯянда хусни шеърро коста мегардонад. Ҳамчунин, Гулназар менависад, ки калимасозиву таркиббандӣ ва ибораорони шоирона ба шеър тозагӣ мебахшад [3, 67].

Ин нокиди адабиёт мегӯяд, ки бояд шахси эҷодкор оҳанги ҳичо, калима ва ибораро дарк намояд, зеро «...бофти садоиро бо бофти маъноӣ даромехтан ҳунари сода нест» [3, 208].

Дигар аз масъалаҳое, ки аз таҳлилу баррасиҳои Гулназар дур намондааст, муҳиммати вазну қофия дар шеър аст. Андешаҳои Гулназар дар мавриди ҳузури вазну қофия дар шеър бисёр ҷолиби диққат мебошад. Гулназар пеш аз он ки ба баррасии ин масъала пардозад, аввал ба адабиёти беш аз ҳазорсолаи тоҷикӣ форс ручӯӣ намуда, таъкид меварзад, ки дар мактаби беш аз ҳазорсолаи назми мо берун аз арӯз шеъре вучуд надорад.

Аз дидгоҳи Гулназар суҳанвар то замоне, аз ҳамаи нозукиҳои илми арӯз огоҳ набошад, даъвои шоирӣ қардани ӯ беасос ва нодуруст аст. Бояд зикр намуд, ки Гулназар дар шеър танҳо ҳузури вазну қофияро муҳим наметонад, балки аз назари вай дар баробари вазну қофия шеър бояд дорои фазо, муҳит, пероиш ва муҳтавои шоирона бошад [3, 28].

Масъалаи дигаре, ки борҳо Гулназар ба он рӯй меоварад, тасвир аст. Ӯ менигорад, ки ҳунари тасвиргари шоир хусни шеърро ба маротиб меафзояд ва василаҳои расидан ба эҷоди шеъри ноб тозагии бинишу мушоҳида ва воситаҳои тасвиранд. Яъне шоир бояд сарчашмаҳои тозагии тасвириро дарёбад.

Арҷгузорӣ ба ҳунари шоирӣ. Дар мақолаҳои хеш Гулназар симоҳои ҷудогонаи адабӣ ва маҳорату истеъдоди онҳоро мавриди баррасӣ қарор медиҳад. Ӯ чун дигар суҳаншиносон ба ҷойгоҳи баланд ва хидматҳои шоёни устодони суҳан, амсоли Садриддин Айнӣ, Мирзо Турсунзода, Боқӣ Раҳимзода ва дигар адибоне, ки дар ташаккули адабиёти миллии мо саҳм гузоштаанд, арҷ мегузорад. Дар баробари ин, ӯ оид ба ибтикороти навовариҳои Муъмин Қаноат, Қутбӣ Киром, Ғаффор Мирзо, Бозор Собир, Лоик Шералӣ ва чанд суҳанвари дигар, ки дар таҳаввулоти адабиёт, шуруъ қарда аз ибтидои солҳои 60-уми асри гузашта, нақши бориз доранд, амиқ мулоҳиза меронад. Аз таҳлили ин ҷанбаи мавзӯӣ метавон чунин натиҷа бардошт, ки Гулназар адибони ёдшударо пешкисватони инқилоби адабии солҳои 60-уми қарни XX медонад.

Нақди ашъори суҳанварони алоҳида. Гулназар дар нақдҳои хеш ҳунару ибтикороти чанд тан аз суҳанваронро ҷудогона мавриди баррасӣ қарор медиҳад. Зимни чунин таҳлилҳо ҷанбаҳои асосии эҷодиёти адибон Мирсаид Миршакар, Бобо Ҳочӣ, Ғаффор Мирзо, Қутбӣ Киром, Муъмин Қаноат, Убайд Раҷаб, Аминҷон Шукӯҳӣ, Мастон Шералӣ, Лоик Шералӣ, Сайидалӣ Маъмур, Ҳабибулло Файзулло, Раҳмат Назрӣ ва дигарон бисёр рӯшану фарогир ба назар мерасанд.

Масалан, шеърҳои Мирсаид Миршакарро содаву самимӣ ва боварибахш, ашъори Бобо Ҳочиро молмоли лутфу назокат хонда, нақши Ғаффор Мирзоро дар кӯчонидани намунаҳои адабиёти омиёна ба адабиёти ҳаттӣ мунир арзёбӣ мекунад. Назми Қутбӣ Киромро саршори мазмунҳои барҷастаи фалсафии иҷтимоӣ ва ҳештаншиниву ватанхоҳӣ мешуморад ва ҳолатро ба шеър табдил доданро маҳорати ин суҳанвар маънидод мекунад. Ӯ пайкорҳои адабии Муъмин Қаноатро дар эҳёи ифодаҳои назми классикӣ ва забони поку равон дарёфтааст, ки ҷиддан барои зебоии зоҳириву ботинии шеър талош намудааст.

Гулназар ҳамчун ҳамзамону ҳамнишин ва шогирди шоирони машҳури қарни XX гӯё хешро мувазаф донистааст, ки доир ба эҷодиёти онҳо як ё ду мақола нависад ва ба аҳли завқ аҳли суҳан муҳимтарин фазилатҳои ҳунару маҳорати суҳанварии онҳоро муаррифӣ созад. Ба ин шева ӯ ашъори Убайд Раҷабро саршори некиву нақӯкорӣ дониста, дар хусуси осори мондагори Аминҷон Шукӯҳӣ бо эҳсос менависад: «Шукӯҳӣ ба суроҳии даврагарди шеър шароби эҳсоси воқеиро рехт» [3, 22].

Шоири мунаққид Гулназар хидмати адабии Мастон Шералиро дар кӯшиши тозаву ботароват кардани анвои суннати шеър шинохта, эҷоди ашъори сужетдор ва шарҳи муфассали воқеахоро вижагии аслии назми Сайидалӣ Маъмур донистааст. Ӯ равониву хушоҳангиرو сифати равшани ашъори Ҳабибулло Файзулло ва баёни тасвиргароёнро бо корбурди забону адабиёти халқ нишонаи асосии ашъори Раҳмат Назрӣ қаламдод кардааст.

Гулназар, ҳамчунонки дар рисолаи «Лоикҷе чун Лоикҷе» таъкид доштааст, дар мақолоти хеш баландтарин баҳоро ба ҳунару истеъдоди Лоик Шералӣ дода, мегӯяд: «Ман ба эҷодиёти Лоикҷе чун ба як адабиёт муносибат дорам. Бурду бохти ӯ бурду бохти як адабиёт аст» [2, 6; 3, 22; 152; 155; 169; 186; 193; 209].

Баррасии шеъри сафед. Дар мақолоти адабиётшиносии Гулназар шарҳи мафҳуми «шеъри нав» бо маънидоди муродифҳои гуногуни он оғоз мешавад ва мунаққид бо мақсади ҳамачиҳата маънидод намудани ин мафҳуми адабӣ сарчашмаҳои зухури онро аз адабиёти халқҳои гуногуни олам ҷустуҷӯ менамояд.

Аз назари Гулназар «шеъри сафед»-и тоҷикиро аввал Лоик Шералӣ навишт ва баъдан дар эҷодиёти Сайидалӣ Маъмур, Фарзона, Суруш, Адиба ва чанд тани дигар раванг пайдо кард.

Ба андешаи ӯ, дар баробари муваффақиятҳои эҷодӣ нуқси асосии «шеъри сафед»-и тоҷикӣ наsrзадагии он аст, вале ин нишона дар шеъри сафеди Доро Начот ба мушоҳида намерасад. Доро Начот беш аз дигар ҳамқаламони худ дар эҷоди шеъри сафед муваффақ аст.

Мо тасдиқи гуфтаҳои Гулназарро дар мавриди тасаллут доштани Доро Начот ба қонунҳои эҷоди ин навъи нави адабӣ аз мақолаи «Нимо ва намои шеъри форсӣ» дармеёбем, зеро ин навишта ҳукми як таърихчаи ташаккули тоҷикӣ ба сафедрӯ дар ҳамаи умумифорсӣ дорад [4, 394-411].

Ба ҳамин шева, Гулназар бо овардани мисолҳо аз шеъри сафеди шоирони Эронӣ Тоҷикистон сохтору мазмун, ифодаву баён ва сабку услуби онҳоро муқоиса менамояд. Масалан, дар мақолаи «Шеърро наву асри нав» меоварад: «Шеъри сафеде, ки тавассути шеъри Эрон ба мо омад, ба қуллӣ фарқ мекунад. Яъне, мисли шеъри асил ҳолату руҳияи мушаххасро ба тасвир мегирад, хонандаро ба ҳаяҷон меорад, ба андеша водор месозад ва бевазну қофия буданаш эҳсос намешавад [3, 69].

Нуқтаи муҳимме, ки Гулназар дар хусуси шеъри сафед ё нави ибронӣ меорад, ин аст, ки барои шоири имрӯзу оянда донишмандони тоҷикӣ ин навъи адабӣ, яъне аслан эронӣ ё аврупоӣ будани он шарт нест, муҳим он аст, ки бояд шеър сафедро тоҷикӣ руҳи тоҷикӣ дошта, наҷобату асолати тоҷиконро ифода кунад.

Гулназар – нокиди нақд. Мо Гулназарро ҳамчун шоир, нависанда тарҷумон ва драматург мешиносем. Вале нигоҳе ба мақолаи «...Бо муросо гуфтаро...»-и «Растохези сухан» моро ба ин андеша мебарад, ки Гулназар дар баробари ин ҳама нокиди нақд низ ҳаст. Гулназар дар ин мақола андешаҳои хешро доир ба мушкилиҳои нақди шеър, вазъи танкиди адабӣ, рисолати нақди адабӣ ва нокидонии он, тарзу усули таҳлилу баррасӣ ва чанд мулоҳизаҳо доир ба беҳбудии нақд бо қамолӣ дилсӯзӣ овардааст.

Гулназар андешаи мунаққидонро, ки вазъи адабиёт вазъи танкидро муайян мекунад, рад карда, менависад, ки танкиди огоҳона боиси зухури адабиёти асил хоҳад буд, яъне бидуни танкиди ҳирфӣ адабиёт рушд намекунад.

Дар ин мақола муаллиф аз тарзу шеваи баррасии асар аз ҷониби мунаққидон изҳори нигаронӣ карда, менависад, ки нокидонии шеърро сухан бояд дар таълифоти интиқодии хеш «чӣ гуфтанро нею чӣ хел гуфтани шоирро огоҳона таҳлил кунанд, ба шеър чун ба осори санъат назар афкананд» [3, 43]. Шояд бо мақсади ҷуръат бахшидан ба суханшиносон Гулназар ба тариқи намуна аз ҳалал пазируфтани як-ду шеъри Лоик Шералӣ ва Бозор Собир ёд мекунад, ки интиқоди нодурусти қофия сабаби харобии вазну таносуби сухан шудааст.

Дар охири мақола мулоҳизаҳои мунаққид роҷеъ ба беҳбудӣ бахшидани вазъи нақди адабӣ бисёр омӯзанда садо додаанд:

«Якум, нақди адабиёро лозим аст, ки аз дурӯягиву ошнобозӣ, хотирбиниву маҳалгарой озод бошад, дар замони ошкорбаёнӣ ҳақи гапро бигӯяд. Ҳамчунон ки Достоевский гуфта буд; ҳақиқат аз Пушкину Русия болотар аст. Барои ноқидони мо низ ҳақиқат бояд аз Рӯдакиву Тоҷикистон болотар истад.

Дуввум, нақди адабиёро бояст ба илм табдил дод, вагарна бо баёни мавзӯи шеърӯ тавсифҳои бепоя махсусиятҳои назмамонро кушода наметавонем.

Хуб аст, агар мо аз нақди адабии Эронӣ Афғонистон пайвасти намунаҳо чоп кунем ва аз ҳамзабонамон биёмӯзем. Омӯхтан ва ҷиҳатҳои хубро пайравӣ қардан айб нест.

Саввум, лозим аст, ки моҳномаву рӯзномаҳои адабии мо, ҳамчунин раёсати Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон барои беҳтарин мақолаву тақризи сол мукофот таъсис диҳанд» [3, 44-45].

Муқоисаи шеърӣ ду замон. Дар зимни афкори адабии Гулназар аён мешавад, ки ӯ нишонаҳои асосиву меҳвари адабиёти давраи классикӣ ва оғози замони шуравиро мавриди баррасӣ қарор медиҳад. Ҳарчанд адиб ба даврабандии адабиёти муосири тоҷик дахл накарда бошад ҳам, вале аз рӯи моҳияту мавзӯ ва сиёсату ҳолати муҳиту фазои адабӣ руҳи замонҳоро дар мисоли вазъи адабиёт шарҳ додааст.

Агар мо ба таснифоту марҳалабандии адабиётшинос Худойназар Асозода, ки дар китоби «Таърихи адабиёти тоҷик»-и худ адабиёти беш аз 150-соли охиристо ба чор марҳала адабиёти поёни қарни XIX ва ибтидои қарни XX (солҳои 1870-1920), марҳалаҳои рушди адабиёти шуравии тоҷик (1920-1960), адабиёти солҳои 60-90 ва адабиёти тоҷики давраи истиқлол (1991-2012) ҷудо кардааст [1], таъя намоем, пас андешаҳои Гулназар ба марҳилаҳои якуму дууми адабиёти давраи нав тааллуқ мегиранд.

Дар мақолаи «Дилам месӯзад» Гулназар назми ду марҳилаи адабиёти тоҷикро таҳлилу баррасӣ намуда, бо таассуф зикр намудааст, ки назми баъдиинқилобии тоҷик аз лиҳози забон ва пироишу ороиш хеле хор гардида буд. Ҳамирмои ин мақола дидору суҳбати тасодуфии ӯ бо Меҳрӣ ном шоири истаравшанӣ буда, суҳанвари мазкур дар як нишаст барои шоири маъруфи замон – Гулназар заъфи замони шеър ва шоиркушро мефаҳмонад, ки шуруи низоми коммунистӣ боиси марғи истеъдодҳо гардид.

Ҳамин ангезаи дидор Гулназарро водор менамояд, ки дар хусуси дарунмои марҳалаи дууми адабиёт амиқ андешад ва ёдрас шавад, ки дар ҳақиқат, адабиёти он замонро шеърҳои шиору шиоргуна фаро гирифта буданд ва гӯё рисолаи адибон асосан фош намудани нуқсони даврони салтанати шоҳу амирон ба шумор меомад.

Дар ин маврид Гулназар ашъори дар ду замон эҷодкардаи Абулқосим Лоҳутӣ, Пайрав Сулаймонӣ ва Зуфархон Ҷавҳариро таҳлилу баррасӣ менамояд. Аз нигоҳи Гулназар шеър бояд «аз бори таассубу идеологӣ озод бошад ва баъди даҳсолаҳо ҳам хунари гӯянда хонандаро ба вачд орад ва чунин шеър дар радифи беҳтарин шеърӣ форсизабонон қарор бигирад [3, 58].

Манзури мунаққид аз ин таҳлилу баррасиҳо он аст, ки сиёсати иҷтимоӣ нагузошт, ки шоирон шеърӣ орифонаву ҳақимонаву ҷовидона, асилу мондагори хешро эҷод созанд. Гулназар бар ин андеша аст, ки сиёсат метавонад, дарунмоя ва ҷавҳари шеърро тағйир бидиҳад.

Шеваи хоси наққодии Гулназар. Аз нақди Гулназар равшан аст, ки бо чанд мисоле аз шоирони тавонои тоҷик, ба мисли Муъмин Қаноат, Лоик Шералӣ, Бозор Собир, Гулрухсор ва Фарзона меҳодад тамоми мағзу моҳияти шеърӣ тоҷикиро бо тамоми ҷаззобияташ нишон диҳад. Ҳангоми баррасии шеър дар ҳавзаи форсизабонон Гулназар бо овардани намунаҳо аз ашъори нисбатан шоирони соҳибистеъдоди назми Эрон, аз қабилӣ Нимо

Юшич, Ахмади Шомлу, Хушанги Ибтиҳоч, Сухроби Сепехрӣ, Ахавони Солис, Нодири Нодирпур, Фурӯғи Фаррухзод ва дигар суҳанварон, инчунин намунахоеро аз шоирони тавоно ва соҳибмактаби тоҷик Муъмин Қаноат, Лоик Шералӣ, Бозор Собир, Гулрухсор, Фарзона ва дигарон оварда, шеърӣ тоҷикиро ҳамқадами шеърӣ муосири Эрон таҳлилу баррасӣ менамояд. Гулназар вақте бурду боҳти шеърро дар доираи ҳавзаи Тоҷикистон таҳлилу баррасӣ менамояд, ба ашъори суҳанварони нисбатан шинохтаву маъруфи адабиёти муосири тоҷик тақя намуда, онро ба риштаи таҳқиқ мекашад.

Ҳамон тавре ки дар боло зикраш рафт, бо назардошти он ки Гулназар шоири сермутаолиа, баркамол, огоҳу донишманд мебошад ва дар рисолаи «Растохези суҳан» ба андешаву афкори адабиётшиносон ва мунаққидони ватаниву хориҷӣ ишораҳои зиёде дорад, нақди ӯро наметавон нақди завқӣ ва ё нақди нависандагӣ гуфт. Нақди Гулназар бештар ба нақди касбӣ моил буда, аз донишу биниши тозаӣ вай гувоҳӣ медиҳад ва Гулназарро ҳамчун мунаққиди хирфай ва борикбину тавоно муаррифӣ менамояд.

Мо аз равиши нақди Гулназар ҳадафу мароми ӯро мефаҳмем ва аз ҳама муҳим дарк менамоем, ки муносибати ӯ ба шеърӯ шоирӣ чӣ гуна аст. Аз нигоҳи Гулназар шеърӣ тоҷикӣ набзи зиндагии тоҷиконаро ифода карда, дорои руҳи тоҷикона буда, бастагӣ ба фарҳанги мардумӣ дорад ва шеърӣ Эрон асосан ба шеърӣ тасвирӣ, минӣғурӣ (хурднигора) монанд аст.

Гулназар дар якҷанд мақолаи худ зимни муайян кардани шеърӣ асил, расо ва дархӯрди ниёзҳои маънавию эстетикӣ дӯстдорони каломи манзум ба ашъори шоирони навгарои Эрон дар ҳисомезӣ, тасвирҳои баланд, образфаринӣ, ашъори фалсафӣ, тасвирҳои сюрреалистӣ ба мисли Нимо Юшич, Ахмади Шомлу, Хушанги Ибтиҳоч, Сухроби Сепехрӣ, Ахавони Солис, Нодири Нодирпур, Фурӯғи Фаррухзод афзалият медиҳад.

Ҳамин гуна баҳодиҳӣ ва тарзи муносибат дар афкори адабии Бозор Собир ҳам дида мешавад. Ӯ дар мақолаи «Падарсолори шеърӣ форсӣ» таъсирпазири амиқи шоирони солҳои 60-уми асри гузашта ба майдони адабиёт омадара аз Нодири Нодирпур бисёр равшану «бепарда» ибраз медорад: «Мо навқаламони побараҳнаи ҳаёту адабиёти солҳои шаст дуздакони ашъори Нодири Нодирпур будем, ки ба унвони шеърӣ нави форсӣ мунташир шуда моро ҳавою васваса медод. Яке сатре меканду яке лаҳте, яке мазмуне мерабуду яке ташбеҳе, яке вожае мебардошту яке ҷумлае. Аз вожааш вожаю аз суҳанаш суҳану аз ҷумлааш ҷумлаю аз сатраш сатру аз байташ байту аз ташбеҳаш ташбеҳу аз тасвираш тасвиру аз ташхисаш ташхис ва аз шеъраш шеър мебофтем» [5, 306].

Дар баробари арҷ гузоштан ба ҷойгоҳи адабии Нодири Нодирпур Бозор Собир дар мақолаи «Аз «Гули хор» то «Симхор» ибтикороти Нимо Юшичро ҳамчун яке аз саромадони шеърӣ нав нодида мегирад: «Баъзан касоне ҳам ба ҳукми тасодуф эътироф мешудаанд, сарфи назар аз эҷодиёташон. Масалан, ҳамин Нимо Юшич, ки ба эътирофи умум асосгузори шеърӣ нави форсист, хусусан ҳудаш, осори ҷолибе надорад. Ба назари ман, ҳар шоире аз ӯ шоиртар аст» [5, 236].

Гулназар зимни баррасии шеваи суҳанварии Нодири Нодирпур таъкид менамояд, ки дар қиёс бо дигар шоирони машҳури замонаш ӯ бештар суннатгарост. Яъне мавҳумбаёнӣ, фалсафепардозӣ, мучарраднависӣ хоси шеърӣ Нодири Нодирпур нест. Шояд ҳамин равиши эҷодии Нодири Нодирпур боис шудааст, ки Бозор Собир ва Гулназар шеърӣ ӯро ба табиати шеърӣ тоҷикона наздик медонанд.

Албатта, ба ҳамагон маълум аст, ки дар оғози шоирӣ Нимо Юшич, Фурӯғи Фаррухзод ва ҷанд суҳанвари навгаро суннатгаро буданд. Аз баррасии ин масъала равшан мешавад, ки Гулназар сарчашмаи шодоби ашъори шоирони навпардозро асосан назми оламшумули беш аз ҳазорсолаи тоҷику форс медонад.

Гулназар мақсади худро дар чанд баҳси марбут ба адабиёт бо ин нукта хулоса менамояд: «Назми форсӣ, албатта, дорои шоҳаҳои гуногун аст. Мо таърихномаву зафарномаҳо, рисолаву тазкираҳо, тафсиру луғатҳое дорем, ки саросар дар вазну қофия, ҷанне бо шеър гуфта шудаанд. Аммо манзури мо мафҳуми дар авзон гуфташуда нест, балки шеърест, ки молмоли зебоии суварӣ ва зебоии маънавист. Ва вазифаи асосии нақди адабӣ ҷустуҷӯ ва дарёфти ҳамин зебоиҳо дар адабиёт аст» [3, 20].

Ҳамин тавр, шоири мунаққид дар «Растохези сухан» масоили меҳвари адабиётро ҳамаҷиҳата таҳлилу маънидод намуда, оид ба иқтидору ҳунари шоирӣ, тасвирпардозӣ, маъниофаринӣ, сохтани образҳои нав, навгӯӣ, ифодаҳои тоза, қорбурди тоза аз ашёву ҳосияти онҳо, ҷойгоҳи заковату ҳушмандӣ дар соҳмони матлабҳои ғайримунтазира, назокату ҳисомезӣ дар баён, вусъати андешаву ҳаёли шоирона андеша рондааст. Таълифоти адабиётшиносии Гулназар ин шоири машҳурро дар назди мо ба унвони нокиди тавоноии сухан, адиби пурмутолиа ва аз ҷараёнҳову мактабҳои адабӣ огоҳ муаррифӣ менамоянд, зеро ӯ муҳимтарин масоилу нукоти марбут ба адабиёти асилро бо қамоли устодӣ тадқиқ намудааст. Ҳамин сифати қори наққодии Гулназар моро ба ҷунин хулоса меорад, ки бидуни осори адабпажӯхӣ ӯ нақду таҳлили адабиёти зиёе да аз 60 соли охир қори нотамому ноқомил хоҳад буд. Аз ин рӯ, омӯзиши афкори адабии Гулназар барои маърифати адабиёти имрӯз ва шеваҳои нақду сухансанҷӣ ҳамеша судманду қорсоғ аст.

ПАЙНАВИШТ:

1. Асозода, Х. *Таърихи адабиёти тоҷик [Матн] Давраи нав / Х.Асозода. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2014. –672 с.*
2. Гулназар. *Лоиқе ҷун лоиқе [Матн] / Гулназар. – Душанбе: Сурушан, 2000. –82 с.*
3. Гулназар. *Растохези сухан [Матн]: Мақолаҳо, хотираҳо, ёддоштҳо, тақризҳо, мусоҳибаҳо ва андешаҳо / Гулназар. – Хуҷанд: Нури маърифат, 2015. – 300 с.*
4. Наҷот, Д. *Гулҷӯшаҳо [Матн] / Д.Наҷот. – Душанбе: Сифат-офсет. 2016. –560 с.*
5. Собир, Б. *Замини модарӣ [Матн] / Б.Собир. – Хуҷанд: Ношир. 2018. –410 с.*

REFERENCES:

1. Asozoda, Kh. *The History of Tajik Literature [text] New period / Kh.Asozoda. - Dushanbe: Maorif and farhang, 2014. - 672 pp.*
2. Gulnazar. *Loiq – worthy one [text] / Gulnazar. - Dushanbe: Surushan, 2000. - 82 pp.*
3. Gulnazar. *The Revival of Speech [text]: articles, memoirs, reviews, interviews and opinions / Gulnazar. – Khujand: Nuri ma'rifat, 2015. - 300 pp.*
4. Najot, D. *Guljushaho [text] / D.Najot. - Dushanbe: Siphath-offset. 2016. - 560 pp.*
5. Sobir, B. *Motherland [text] / B.Sobir. - Khujand: Noshir, 2018. - 410 pp.*